

ՀԱՆԴԵՍ ՀԱՅԿԱԿԱՆ

ՅՈՒՆԵՍԿՈՒՆ ՀԱՆԴԵՍ

Ի ՊԱՏԻ ՀԱՅԿԱԶՆ ԳԻՏՆԱԿԱՆԻ ՊՐ. ՄԿՐՏՁԻ ԷՄԻՆ

Մարտի 17-րդը Մոսկուայի Հա. դարեան հայկական ճեմարանի դահլիճը սովորական ճեմարանի զուլթեամբ կը փայլէր. խիտ առ խիտ դալարեաց միջէն կը ցոլային իւղաներկ թանկագին պատկերք՝ երից կայսերացն Նիկիոյի Ա, Ալեքսանդրի Բ, և այժմ՝ թագաւորող Ալեքսանդրի Գ, ոսկի շրջանակներով. նոյնպէս ազգիս բարերար ճեմարանին հիմնադրաց կենդանագիրներն: Սակայն դահլիճն չբեղ զարդուց միջէն, փոքրահասակ ծերունւոյ պատկերը ամենեցուն ուշադրութիւնը կը գրաւէր. վասն զի այդ պատկերին մասնաւոր առանձնանորհութիւն նուիրեալ էր նոյն օրը, երփնագոյն ծաղկօք և դալարագեղ ճիւղերով զարդարեալ լինելով: Այդ էր կենդանագիր Էմինեան գիտնականին և ուսուցչի (50 տարի) Հայոց դպրութեան, նոյն ճեմարանին մէջ:

Գիտնական ծերունւոյն յիսնամիսոյ անխռն և արդիւնաւոր վաստակը փառաւորելու համար ժողոված էին ճեմարանին մեծ սրահին մէջ բազմաթիւ մեծապատիւ անձինք, որոց մէջ առաջին տեղին ունէր հայազգի իշխան Գեղիա. նով, որ ընդհանուր Ռուսաց ազգային լուսաւորութեան Նախարարն է. նոյն պէս ներկայ էր հանդիսի՝ Մոսկուայի նահանգին խնամակարն ուսմանց, կոմսըն Բապտիստ, և այլք բազումք:

Երբ ծերունի գիտնականն մտաւ դալարազարդ դահլիճն մէջ, ընդ առաջ

գնաց ճեմարանին վերատեսուչը, ընդ նմա վարժապետը և ուսուցիչը. առաջին ողջոյն և շնորհաւորութիւն մաղթեց նմա Նախարարն լուսաւորութեան որ ընկեր եղած է Էմինեանի և դասակից. ապա հանդիսական ձևով կարգաց բարձրաձայն Պր. խալաթեանց, ուսուցիչն Հայ դպրութեան և յաջորդէն Էմինեանի, բոլոր հանդիսագրաց անուանքը. յետ որոյ 'ի հայ լեզու կարգացունցան Սրբ. Մակար կաթողիկոսի մաղթողական կոնգակը և Սրբ. Յարութիւն պատրիարքի Հայոց 'ի Կ. Պօլիս' շնորհաւորութիւնք: Այլ և այլ ուսումնական ժողովոց նուիրակութիւնք հետզհետէ մատուցին իրենց յարգանքը Մոսկուայի համալսարանին խնամակար Բողոլէպով ծանոյց՝ որ Էմինեան ընտրուած է անդամ պատուոյ համալսարանին, նոյն պատիւը յայտնեցին և նուիրակըն Մարգարիտութեան ընկերութեան Պր. Զորգաֆ և Ֆիլչեր: Դարձեալ 'ի դիմաց ընկերութեան Ռուս յայտնիքաւ կարգաց մաղթանքներ Պ. Զանչիւր. հաւգիտական ընկերութեան կողմանէ Պ. Նիկիւլսի. Մոսկուայի հինգ մարզոցաց կողմանէ ուսուցիչն Զուքթով: Ապա յայլ և այլ քաղաքաց հասած մաղթանքները նամակաց միջոցաւ. նախ Պետրոբուրգի համալսարանի արեւելագէտ բաժնէն. ապա փարիզու արեւելեան կենդանի լեզուաց դպրոցին կողմանէ զրկուածը, յետոյ յայլ և այլ արեւելագէտ ուսումնականաց զրկած շնորհաւոր

րութիւնքը, ինչպէս Նեւի, Ժիւսդի, Լուի Լէժէի, Հիւքմանի և Օտֆրիդ Մէլլերի. 'ի Կ.Պօլսէ Յունաց Սիլլոդոսի զրկածը, վենետիկ և վեննայի Միսթարեան Միաբանութեանց շնորհաւորութիւնքը, որոց հետ 'ի վենետիկ զըրկուած էր Հ. Ղեւոնդ Ալիշանի նոր աշխատութիւնն Սիստուսի՝ չքեղ կազմով։ Ապա կարգացուեցան 'ի թեմակալ առաջնորդաց, 'ի զանազան ժողովրդոց և 'ի քաղաքաց' յուսումնարանաց եկած հեռագիր մաղթանք, 'ի Պետրբուրգէ, յերևանու, 'ի Խըզլիեաուէ, 'ի Նոր Նախիջևանէ, որոյ արհեստական վարժոցին կողմանէ զրկուած էր և արժաթի դրիչ մի. 'ի բազմաթիւ աշակերտաց և 'ի յարգողաց էմինեանի արդիւնքը, յորս ականաւորք են Կոմսին Լորիս-Մէլիքեանի զրկածը 'ի Նիցցայի և Նըկարայակետ Այվազեանի Յովհաննէս աղայի զրկածը 'ի Թէոդոսիոյ։

Նոյն օրը Էրմիթած պանդոկին մէջ մեծ հացկերոյթ ճաշ պատրաստուեցաւ բազմաթիւ հանդիսականաց, ուր 'ի պատիւ էմինեանի՝ շատ ճառախօսութիւնք եղան. այլ նշանաւոր է Պ. Քանանեան, ցի խօսածն 'ի ճեմարանին, որ իւր համառօտութեան մէջ ազդու կերպով կը նկարագրէ էմինեանի յիսնամեայ կեանքը և արդիւնքը։ « Հէն և ուրախ սրտով, միանգամայն 'ի խոր զգածեալ, 'ի նկատի ունելով ձեր բազմակողմանի արդիւնքը և բազմաբեղուն կեանքը, կ'ողջունեմ զձեզ, Միլտիշ, Յովսեփայ որդի, 'ի դիմաց Լազարեան ճեմարանիս արևելեան լեզուաց։ Տեղիս ձեզ ծանօթ է քաջ, և իմ անցելոյն յիշատակօք. — զի կապակցեալ են ընդ նմա ձեր վաստակաւոր կենաց լուսազոյն տարիներն, Նա եղած է խանձարուրք ձեր մտաց զարգացման, և ապա ասպարէզ անխնայ՝ արդիւնաշատ և ինքնանուէր վաստակոց։ Աստ՝ այս շէնքիս գերանաց ներքոյ, երվնագեղ ծաղկեցան 'ի վերուստ ձեզ շնորհուած տուրք աստուածապարգև, աստ ընտրեցիք դուք այն մասնաւորութիւնը, յորում ոտն առ ոտն յառաջնով՝ հասաք այդ բարձրութեան

աստիճանին. աստ, այս տեղ զրուած են հիմունք կարևոր գիտութեանց, ապա բացուեցան ձեր դիմաց դրուելու սապայծառ տաճարին, որ վասն մեր ամենեցուն առհասարակ մեծայարգ է, զոր և ամէնքս կը յարգեմք իբրև մեր հասարակաց թանկագին դայեակը, *alma mater*. դուք, բարձրագոյն գիտութեանց լուսով լուսաւորեալ, ամբարեցիք ձեր մտաց մէջ բազմակողմանի գիտութիւնք, և ապա դարձաք առ ցանկալին ձեր հին աշխարհ, պտըտել, քըն նել հնագոյն ազգի մի յիշատակարանքը, յորում և գերազանց գտաք, իբրև վարժապետ և քերդող արուեստին, ճանչցուած է արդէն ձեր գրաւոր վաստակոց յարգը, և նոցա նշանակութիւնը մեծ պիտի լինի սապագայ սերունդոց դիմաց։ Այդոնց վրայ չեմ մտադիր երկարաճառ լինելու. սակայն չեմ կարող լուծեամբ անցնելու այս նշանաւոր հանգամանքը. դուք առաջինանգամ առ մեզ 'ի Ռուսաստան ճամբայ բացիք ուսումնական հետազօտութեանց հայկական յիշատակարանաց, և առաջին դուք ձեռք զարկիք քննադատական մըտօք քննել այդ զրուածները. դուք առաջին, ընտիր գրչաւ թարգմանելով 'ի ռուս լեզու՝ հոգեւոր և աշխարհական, հիացման արժանի յիշատակարանքը մեր նախնեաց մատենագրութեան, ծանօթացուցիք ռուս գիտնականաց. դուք առաջին այդ մասնական գիտութիւնք բարձրացուցիք այն աստիճանի աստ 'ի Ռուսաստան, որ ձեզմէ առաջ մեր սահմանէն դրսերը միայն կարող էինք փնտռուել գտնելու։

« Սակայն ձեր դաստիարակութեան ասպարիզին մէջ ցուցած գործունէութիւնը, ոչինչ նուազ է քան զձեր ուսումնական արդիւնքը. սոքա երկուքն, զոյգ հաւասար՝ իբրև երկու լուսաւոր աստիղք, ձեր արդիւնաշատ կիսադարեան կենաց շրջանին մէջէն կ'անցնին։ Այո, կը դժուարիմ ես արտայայտել թէ այս երկու ասպարիզաց մէջ յորում է ձեր մեծ արդիւնքը, յոր կողմն արդեօք կը հակի նժարը՝ յօգուտ

հաստարկաց։ Շատ դժուար է 'ի համար
առնուլ կամ ճշգրտութեամբ ցուցընել 'ի
դաստիարակութեան ասպարիզին եւ
դաժ անձնանուէր շահատակութիւնը
աստ՝ արդիւնք անտեսանելի իմն են
աստ գործք՝ չունին իրենց սեփական ա-
նուանակոյութիւնը ... Այլ թող խօ-
սին ձեզ 'ի նպատակ՝ ձեր բազմաթիւ ա-
շակերտքը, որոց և արձագանգը լսուե-
ցաւ այսօր Ռուսաստանի ամէն կողմէն
թող խօսին բազմախումբ գործող ան-
ձինք, որք ձեր հետոց ետեկէն գնալով,
ձեր բացած ճամբով՝ սերունդք են ծնու-
ղիդ, առանց անգամ իրենց գիտու-
թեան։ Թող ձայն բարձրացնէ խօսի՝
հաստատուն հիմանց վրայ կայկայեալ
դաստիարակութիւն ազգային (հայե-
րէն) լեզուիս, որոյ անկիւնաքարն ձեր
խնամատ ձեռքը դրուած է այս շէնքիս
մէջ։ Ես իմ կողմանէ, իբրեւ ակնա-
տես վկայ, կարող եմ հաստատել որ
ձեր դաստիարակական գործունէու-
թիւնը չէր իբրեւ մի պաշտօն, այլ ոգե-
ւորեալ և եռանդնայից օպտաարկու-
թիւն դաստիարակութեան գաղափա-
րին, անձնանուէր և անձնուրաց ծառա-
յութիւն պարտուց, հուսկ ապա՝ կ'ը-
սեմ առանց չափազանցութեան մէջ
ընկնալու վտան, որ ձեր յառապրիդի
դաստիարակութեան մատուցած ծա-

ռայութիւնն՝ նուիրագործութիւն իմն
էր մշտակայ։

«Միայն տեղի տալով անողորմելի օրի-
նաց ժամանակին, հարկ եղաւ ձեզ դա-
դարել 'ի գործելոյ 'ի ճեմարանիս. այլ
ձեր լուսաւորեալ և բարեգգաժ միտքը
անգաղար գործելու ետեկ է, ուսու-
մնական հետազօտութեանց աշխարհին
մէջ։ Կը փափաքեմ 'ի բոլոր սրտէ՝ որ
Աստուած տայ ձեզ զօրութիւն և ա-
ռողջութիւն, զեռ ևս երկար տարիներ
աշխատելու յօգուտ ազգիս դպրու-
թեան, ալեորեալ հնութիւնը մեկնա-
բանելու, յուրախութիւն և 'ի մխիթա-
րութիւն ձեր բազմաթիւ բարեկա-
մաց »։

Վերոյդրեալ յորելեան հանդիսիս ըս-
տորագրութիւնը համառօտեցինք ներ-
կայ տարւոյս Տեղեկոյնքիւնք Մոս-
կոնայի կոչուած լրագրոյն ապրիլի 28
թերթէն։ Բազմավիպիս միջոցաւ ծա-
նուցանելով ազգիս Հայկազն գիտնա-
կանին, Մեծապատիւ Մկրտչի Էմի-
նեան, 'ի Մոսկուա ընդունած պարտու-
պատյաճ պատիւը. ուրախակից կը լի-
նիմք և Պ. Քանանեանցի հետ կը մաղ-
թեմք ծերացեալ գիտնականին դեռ ևս
շատ տարիներ ժիր և քաջառողջ կենօր
ապրելու 'ի պարծանս Հայ ազգիս։

ԷՄԻՆԵԱՆԻ ԳՐԱԿՈՐ ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆԻՔ

Ա. ՀԱՅԵՐԵՆԻՔ

Քերականութիւն գրաբառ լեզուիս Հայոց.
Գրաբառ ծաղկաքաղ հատուածք. հայ — ռուս բառարանով.
Վէպ հնոյն Հայաստանի.

Բ. ՌՈՒՍԵՐԵՆ ԹՅԵՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆՔ

Պատմութիւն Հայոց Մ. Խորենացւոյ. — (Ե. դարու). ծանօթութեամբք. [թեմամբք;
Պատմութիւն տիեզերական Մեծին Վարդանայ. — (ԺԲ դարու). մեկնաբանու-
Պատմութիւն տիեզերական Ստեփանոսի Տարօնեցւոյ. — (ԺԱ դարու). ծանօթու-
Ատենաբանութիւն Ներսեսի Լամբրունացւոյ. — (ԺԲ դարու). [թեմամբք.
Ամբողջ Թարգմանութիւն Շարականաց։

Գ. ԳԱՂԱԵՐԷՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆՔ

Փառասոս Բիւզանդացի .

Պատմութիւն Հայոց , Յովհան կաթողիկոսի . — Թ դարու .

Թուղթ Ղազարայ փարպեցւոյ առ Վահան Մամիկոնեան . — Ե դարու .

Պատմութիւն Աղւանից , Մովսիսի Կաղանկատուացւոյ . — Ժ դարու .

Ժամանակագրութիւն Մխիթարայ Այրիվանեցւոյ . — ԺԳ դարու .

Տիեզերական պատմութիւն Մեծին Վարդանայ . — ԺԲ դարու .

Պատմութիւն Սիւնեաց աշխարհին , Ստեփանոսի Սիւնեցւոյ . — ԺԳ դարու :

Բայց յայսցանէ ունի Պ. Էմինեան այլ և այլ միջոցաւ դրած պրակներ՝ մեծաւ մասամբ ի ռուս լեզու , զորս հոս մանր նշանակելը աւելորդ համարեցանք :

Հ. Գ. Վ. ՔՈՒՆԵՐԵԱՆ

ԿԱՌՈՒԻ ՀԱՅՈՑ ՎԱՐԺԱՐԱՆՔ Ի Կ. ՊՈԼԻՍ .
— Գաղղիական Le Temps օրագրէն կը քաղենք հետեւեալ տողերը . — « Վերջին տեղեկագիրն՝ զոր Գերպ . Ազարեան կաթողիկոսն հաճեցաւ ուղարկել առ Բնկերոսքիւն Արևելեան Դպրոցաց՝ յԱրևմուտս , մեր առջև կը դնէ ներկայ դպրոցական վիճակն յարեւելս , և իւրաքանչիւր թեմի ունեցած կարօտութիւնները : Մենք զընթերցողն կ'առաքենք ուղղակի Նորին Սրբազնութեան տեղեկագրին վերժանման , գոհ լինելով միայն ծանուցանել աստ՝ որ հայկական պատրիարքութիւնն ունի ներկայապէս ինն դպրոց ի հոստանդնուպօլիս և ի յրջակայս : Այս վարժարաններէն երկուքն՝ զիտնական աշխարհի մէջ քաջածանօթ՝ Վենետիկյ Մխիթարեան Հայր վարդապետն ներքև են : Իրկու դպրոցք ալջըկանց՝ յանձնուած են Անարատ — Յղու թեան հայուհի Գերգ : — Ուսմանց հիմունքն կայացեալ են բնականաբար հայ լեզուին վրայ , բայց արտաքոյ չեն մնացեր նաև եւրոպական լեզուք , որք ամենակարևոր են արեւելայց հոմար : Առաջին տեղին բռնած է գաղղիերէնն , ընդհակառակն անգղիերէնն՝ միայն եր

կու վարժարանաց մէջ կ'ուսուցանի : — Ամենայն կաթողիկ , ամէն ընտիր Գաղղիացի , Գերպ . Պատրիարքին ճիշդ ու դործունէութիւնը գոված ժամանակ՝ փափաք պէտք է զգայ մասնակցելու նաև իւր արդեանց բարեգործ ձեռնտուութեամբ , գիտելով մանաւանդ՝ որ այլուտս եղած օղնութիւնք՝ չեն բաւեր ամենակարևոր անգամ պիտոյից : — Վերջերս կիրիկիոյ Հաճին քաղաքին մէջ հրդեհ մը՝ բոցոյ ճարակ տուաւ միանգամայն մատուռ , դպրոց , Ժողովրդապետանոց . Արևելեան Դպրոցաց Բնկերոսքիւն չղանդաղեցաւ մէկէն օգնութիւն ուղարկելու՝ դպրոցը վերականգնելու համար . և առ մեզ սոյն նպատակաւ հռահմանայից յորդորմ՝ ուղղեց՝ որ անտարակոյս պիտի արգիւնաւորի : Ուստի կը ծանուցանենք որ զրամական և կամ ոյլ ինչ տեսակ օգնութիւնք՝ հարկ է ուղղուին առ կեդրոնական պաշտօնարան վերոյիշեալ ընկերութեան . Ռըկար փողոց , թիւ 12 , ի Բարիզ . ուսկից փութով պիտի ուղարկուին առ Նորին Սրբազնութիւնն՝ կաթողիկոս կաթողիկ Հայոց » :